

УДК 364-053.9(477+438)

DOI <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.14>

Олег ЛІСОВЕЦЬ

доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, професор, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, вул. Графська, 2, м. Ніжин, Чернігівська обл., Україна, 16600

ORCID: 0000-0002-4641-3121

Галина БЕЙГЕР

доктор педагогіки, старший викладач кафедри педагогіки, Державна академія прикладних наук у Хелмі, вул., Поштова, 54, м. Хелм, Польща

ORCID: 0000-0002-9319-6385

Світлана БОРИСЮК

кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя, вул. Графська, 2, м. Ніжин, Чернігівська обл., Україна, 16600

ORCID: 0000-0001-6245-5279

Бібліографічний опис статті: Лісовець, О., Бейгер, Г., Борисюк, С. (2023). Життєві потреби літніх громадян України та Польщі: порівняльне емпіричне дослідження. *Ввічливість. Humanitas*, 2, 93–103, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.14>

ЖИТТЄВІ ПОТРЕБИ ЛІТНІХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ ТА ПОЛЬЩІ: ПОРІВНЯЛЬНЕ ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціально-демографічна культура сучасного суспільства характеризується постійним збільшенням кількості людей похилого віку. Тому державна соціальна політика розвинутих країн спрямована на створення умов для гідного життя, самореалізації, задоволення різних інтересів та потреб громадян у похилому віці. Визначення рівня задоволеності життєвих потреб літніх людей є однією із важливих умов ефективності надання їм соціальних послуг та побудови системи соціального обслуговування осіб даної демографічної групи. В останні роки в Україні відбувається імплементація на регіональному рівні Стратегії державної політики з питань здорового та активного дозвілля населення. Розробка і впровадження на рівні місцевих громад заходів щодо удосконалення системи охорони здоров'я і соціального захисту населення має базуватись на конкретних показниках забезпечення життєдіяльності громадян, стану задоволення їх життєвих потреб.

У статті представлено результати дослідження особливостей і рівня задоволення життєвих потреб громадян похилого віку в Україні та Республіки Польща з позиції порівняльного аналізу та обґрунтовано напрямки покращення їх соціального обслуговування в умовах української територіальної громади і польської гміни. Емпіричний матеріал зібраний за допомогою проведеного опитування літніх громадян за авторською анкетною, яка об'єднала основні блоки питань для вивчення соціально-демографічної структури респондентів; соціальної активності; діагностики потреб у сфері охорони здоров'я, культури, освіти; оцінки доступності соціальних послуг; змісту думок щодо власного життя.

Узагальнені результати порівняльного емпіричного дослідження є важливими для подальшого вивчення життєвих потреб людей похилого віку та значущими для практики розвитку сфери соціальної підтримки літніх людей, для розробки соціальних стратегій такої підтримки на регіональному рівні в Україні та Республіці Польща.

Ключові слова: концепція активного старіння, люди похилого віку, соціальна робота, життєві потреби, життєдіяльність, територіальна громада, гміна.

Oleg LISOVETS

Doctor of Pedagogic Sciences, Professor, Professor of Department of Social Pedagogy and Social Work, Nizhyn Mykola Gogol State University, Str. Graftska, 2, Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine, 16600

ORCID: 0000-0002-4641-3121

Halina BEJGER

Doctor of Pedagogy, Department of Pedagogy, The University College of Applied Sciences in Chelm, Pocztowa Street, 54, 22-100 Chelm, Poland

ORCID: 0000-0002-9319-6385

Svitlana BORISYUK

Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department of Social Pedagogy and Social Work, Nizhyn Mykola Gogol State University, Str. Graftska, 2, Nizhyn, Chernihiv region, Ukraine, 16600

ORCID: 0000-0001-6245-5279

To cite this article: Lisovets, O., Bejger, H., Borisyuk, S. (2023). Zhyttievi potreby litnikh hromadian Ukrainy ta Polshchi: porivnialne empiirychne doslidzhennia [Life needs of elderly citizens of Ukraine and Poland: a comparative empirical research]. *Vvichlyvist. Humanitas*, 2, 93–103, doi: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2023.2.14>

**LIFE NEEDS OF ELDERLY CITIZENS OF UKRAINE AND POLAND:
A COMPARATIVE EMPIRICAL RESEARCH**

A constant increase in the number of elderly people characterizes the socio-demographic culture of modern society. Therefore, the state social policy of developed countries is aimed at creating conditions for a dignified life, self-realization, and satisfaction of various interests and needs of citizens in old age. Determining the level of satisfaction with the life needs of older people is one of the necessary conditions for the effectiveness of providing them with social services and building a system of social services for persons of this demographic group. In recent years, the Strategy of State Policy on Healthy and Active Longevity of the Population has been implemented at the regional level in Ukraine. The development and implementation of measures to improve the system of health care and social protection of the population should be based on specific indicators of ensuring the livelihood of citizens and the state of meeting their vital needs. The article presents the results of a study of the characteristics and level of satisfaction of the life needs of elderly citizens in Ukraine and the Republic of Poland from the standpoint of comparative analysis and substantiates the directions for improving their social services in the conditions of the Ukrainian territorial community and the Polish commune. The empirical material was collected using a survey of elderly citizens based on the author's questionnaire, which combined the main blocks of questions for studying the socio-demographic structure of respondents; social activity; diagnosis of needs in the sphere of health care, culture, education; assessments of the availability of social services; the content of thoughts about one's own life. The generalized results of the comparative empirical study are essential for the further study of the life needs of older people and significant for the development of social support for the elderly and the social strategies for such support at the regional level in Ukraine and the Republic of Poland.

Key words: the concept of active aging, elderly people, social work, life needs, social services, local community, commune.

Актуальність проблеми. Стрімким зростанням демографічного старіння населення характеризується початок XXI століття і це сприяє збільшенню чисельності людей похилого віку в багатьох європейських державах, у тому числі і в Україні. Відповідно, підвищення якості життєдіяльності літніх людей, активізація їх ролі в суспільстві перетворюються на актуальні завдання державної соціальної політики, зумовлюють розробку нормативно-правового регулювання цих завдань. Аналізуючи міжнародні

підходи до державної політики щодо громадян похилого віку, варто зазначити, що останні десятиліття міжнародне співтовариство змінює свою ідеологію стосовно таких осіб, активізуючи процеси превентивного і правозастосовного характеру захисту літніх громадян від дискримінації, ізоляції та упередження (Грень, 2020, с. 16-19). Мадридський міжнародний план дій щодо старіння та Політична декларація, прийнята на Другій світовій асамблеї щодо старіння у 2002 р., ознаменували перелом-

ний момент у тому, як світ вирішує ключовий виклик створення суспільства, інклюзивного для людей похилого віку (Political Declaration, 2002). Важливим кроком у напрямку вирішення проблем громадян похилого віку стало і прийняття Генеральною Асамблеєю ООН у вересні 2015 р. Цілей у галузі сталого розвитку, оскільки із 17 глобальних Цілей до більшої їх половини прямо чи опосередковано включені особи даної категорії.

Невідворотність демографічного старіння у нашій державі також вимагає адекватної реакції на зміни соціально-демографічних умов життєдіяльності населення та наслідки прискореного старіння. Реалізація в останні роки «Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року» була спрямована на створення сприятливих умов для здорового та активного довголіття, забезпечення адаптації суспільних інститутів до подальшого демографічного старіння та розбудови суспільства рівних можливостей. Проте, унаслідок російського вторгнення люди похилого віку в Україні опинилися перед новими викликами: вони частіше, ніж інші групи населення, гинуть та отримують поранення; вимушені жити в несправних будинках і небезпечних умовах; тисячі переміщених осіб живуть у переповнених державних установах.

У Польщі проблема старіння населення є не менш гострою, ніж в Україні. За прогнозами демографів до 2050 р. частка осіб похилого віку має зрости до 13,7 млн. і складатиме більше 40% усього населення (Informacja o sytuacji, 2022, с. 7, 11). Усвідомлюючи невідворотність демографічних змін, польський уряд також приділяє значну увагу впровадженню державних соціальних програм підтримки своїх літніх громадян (сеньйорів), щоб вони могли брати повноцінну участь у всіх сферах суспільного життя та якомога довше не потребували стороннього догляду та зберігали самостійність. Уряд проаналізував результати реалізації програм «ASOS 2014–2020», і були зроблені висновки про те, що не досягнута передбачувана мета цих програм щодо покращення якості стандарту життя літніх людей та гідного їх старіння (Realizacja rządowych programów, 2019, с. 11). І основні завдання цих програм не були виконані не тільки через обмеженість засобів, виді-

лених на їхню реалізацію, але й через те, що розробники програми орієнтувалися, перш за все, на глобальні соціальні проблеми, обумовлені демографічними процесами, і не враховували специфіки потреб літніх людей відповідно до їхнього здоров'я, життєдіяльній ситуації, доступу до організацій, що надають підтримку і допомогу тощо (Малярчук, 2022, с. 45). Отож, сьогодні виникає необхідність у виробленні та реалізації специфічних підходів, форм і методів, особливих технологій соціальної роботи з людьми похилого віку з позицій вивчення змісту життєвих потреб таких осіб і врахування рівня та особливостей їх задоволення у конкретній соціально-економічній ситуації, а порівняльний аналіз вивчення у даному напрямку досвіду різних країн (в нашому дослідженні – України та Польщі) забезпечує об'єктивність та практичну значимість отриманих результатів, їх використання у покращенні соціальної роботи у реаліях української територіальної громади та польської гміни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання соціальної роботи з людьми похилого віку, специфіки та механізмів реалізації у сучасних умовах державної соціальної політики стосовно даної категорії отримувачів соціальних послуг, організації їх життєдіяльності активно вивчаються сучасними науковцями. У сфері соціальної роботи обґрунтовується необхідність комплексного підходу до процесу старіння (О. Безпалько, Р. Вайнола, Т. Голубченко, Т. Калініченко, В. Кіпень, С. Кузьмич, М. Кухта, Ж. Новікова, О. Тополь, Л.Тюптя); розглядаються питання організації соціально-педагогічної підтримки людей похилого віку, соціальної допомоги, підтримки та захисту (І. Біленька, Л.Тюптя, А.Капська), проблеми, які пов'язані зі збільшенням тривалості життя, підтримки здоров'я людей похилого віку (Н.Коцур, І.Курило, О.Моргун, Н.Сачук); вивчається інноваційний та передовий досвід соціальної роботи з людьми похилого віку (Н. Кабаченко, Т. Лях, В. Петрович, І. Савельчук), технології соціально-педагогічної роботи (О. Денисюк, І.Зверева, Т. Калініченко, О. Краснова, Ю.Маденова); проблеми освіти людей похилого віку (О. Аніщенко, С. Архипова, М. Букач, Н. Єрмак, М. Житинська, С. Коваленко, І. Козубовська, В. Поліщук, Т. Скорик, С. Федоренко); питання організації та оптимізації процесу надання соціальних

послуг людям похилого віку в територіальних центрах соціального обслуговування (К. Дубич, М. Житинська, Л. Єгорова); особливості організації соціальної роботи з людьми похилого віку в Україні та за кордоном (М. Євтух, Н. Грень, С. Грищенко, Н. Кабаченко, О. Калмикова, Н. Малярчук, Ю. Мацкевич, М. Носко, О. Рябошапка, Л. Якубова).

У межах предмету нашого дослідження акцентуємо увагу на наукові доробки вчених, які звертаються у своїх працях до проблем задоволення потреб людей похилого віку і стверджують, що проблема якості життєдіяльності та самореалізації людей у старості є не тільки науково актуальною, але й практично значущою, оскільки старість традиційно сприймається як вік туги і самотності, різного типу втрат тощо (І. Гладченко, Т. Голубенко, І. Дзюба, М. Житинська, М. Супрун І. Ушакова). Конкретизація і реалізація на практиці описаних науковцями теоретичних позицій щодо життєдіяльності людей похилого віку проявляється через задоволеність (і переживання почуття задоволеності) життєвих потреб особистості у даний віковий період, і природа потреби криється в появі певної невирішеної проблеми у життєдіяльності людини на різних її вікових періодах. За даними класифікації Європейського регіонального бюро ВООЗ люди віком до 75 років є особами літнього або похилого віку (жінки – після 55 років і чоловіки – після 61 року (Ушакова, 2014, с. 50). Результати вивчення стану забезпечення основних потреб життєдіяльності саме такої категорії громадян України та Польщі представлені у цій науковій статті.

Мета дослідження: дослідити особливості та рівень задоволеності життєвих потреб громадян похилого віку в Україні й Польщі з позицій порівняльного аналізу та обґрунтувати напрямки покращення їх соціального обслуговування в умовах української територіальної громади та польської гміни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емпіричне порівняльне дослідження було проведене з орієнтацією на основні положення «Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року», в якій пріоритетними напрямками визначено: поліпшення умов для самореалізації та участі громадян похилого віку в процесах розвитку суспільства; сприяння збереженню їхнього

здоров'я та забезпечення благополуччя, зокрема, удосконалення системи охорони здоров'я і соціального обслуговування населення у напрямку надання підтримки індивідуальній життєздатності та незалежності громадян похилого віку, профілактики захворювань, створення середовища, сприятливого для активного життя (Стратегія, 2018). У нашому дослідженні людьми похилого віку ми вважаємо таких осіб, які згідно вітчизняного законодавства досягли пенсійного віку (60+), змінили соціальний статус (вийшли на пенсію) і у такому статусі досягли віку 75 років, коли розпочинається відлік етапу старіння; розглядаємо як рівнозначні поняття «літня людина» та «людина похилого віку».

Як свідчать напрацювання науковців, визначення потреб осіб у похилому віці є однією із умов ефективності надання їм соціальних послуг, оскільки саме з урахуванням рівня задоволеності життєвих потреб будується система соціального обслуговування такої демографічної групи населення (І. Дзюба, М. Житинська, В. Кіпень та ін.). Під поняттям «потреба» розуміємо такий стан особистості, соціальної групи, що виражає необхідність у чомусь, залежність від об'єктивних умов життєдіяльності і є рушійною силою їх активності. Розрізняємо біологічні та соціальні потреби, які мають суспільно-історичний характер та обумовлені розвитком матеріального виробництва загалом. оцінка потреб дає інформацію щодо життєдіяльності особистості та зорієнтовує вибір оптимальних соціальних послуг. У дослідженні застосовано комплексний підхід до оцінки потреб отримувачів соціальних послуг, який дозволяє врахувати всі аспекти життєдіяльності людини похилого віку, і вивчено забезпеченість життєвих потреб у таких сферах: освітній, соціально-культурній, спортивно-оздоровчій.

Основними завданнями емпіричного дослідження ми визначили наступні:

- аналіз вікових та соціально-психологічних особливостей, соціальних проблем людини у похилому віці, визначення їх життєвих потреб;
- вивчення зарубіжного та вітчизняного досвіду задоволення потреб людей похилого віку та порівняння результатів дослідження;
- пошук шляхів удосконалення соціального обслуговування літніх людей, генерація соціальних інновацій та визначення стратегії їх реалізації на державному та місцевому рівнях.

З метою вивчення змісту та стану задоволеності потреб людей похилого віку у різних сферах їх життєдіяльності було опитано 500 осіб (віком 60-75 років) з Ніжинської об'єднаної територіальної громади (м. Ніжин, Україна) та гміни Хелма (м. Хелм, Польща). Обрані міста майже однакові за територією і кількістю населення, підтримують культурно-освітні та наукові зв'язки. Анкета для опитування респондентів «Вивчення стану задоволення життєвих потреб людей похилого віку» була розроблена науковцями Державної академії прикладних наук у Хелмі та Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (Центр соціально-педагогічних досліджень).

52 питання опитувальника погруповані у різні розділи: загальні положення (соціально-демографічна структура); здоров'язберігаюча та соціально-культурна активність; діагностика потреб у сфері охорони здоров'я, культури, освіти; оцінка доступності соціальних послуг; зміст думок щодо власного життя.

Таким чином, у процесі емпіричного дослідження здійснено порівняльний аналіз розвитку життєвих потреб людей похилого віку та стану їх задоволеності у сфері відновлення і збереження здоров'я, в освітньо-культурній та сфері соціального обслуговування в умовах Ніжинської ОТГ (Україна) та Хелмської гміни (Польща). Застосування порівняльного аналізу до результатів вивчення стану задоволеності життєвих потреб українських та польських громадян похилого віку має за мету підкреслити об'єктивність та надійність результатів, адже порівнювальні потреби можуть підкреслювати загальні подібні чи протилежні тенденції їх розвитку в умовах сучасного суспільства.

Найперше проаналізуємо результати вивчення стану здоров'я населення старших вікових груп та його впливу на соціальну активність осіб похилого віку. Адже червоною ниткою через усе дослідження простежується тема стану здоров'я і потреба у його збереженні. Літні люди в Україні та Польщі, відповідаючи на питання про здоров'я, майже однаково характеризують свій фізичний стан як задовільний (відповідно 28 і 25% відповіли, що задоволені власним здоров'ям). Разом з тим, немає українців, які дуже задоволені своїм здоров'ям, тоді як серед польських респондентів таких майже 3%, а дуже незадоволених наших громадян – 21%, тоді як хелмчан – втричі менше.

Виокремлюється показник незадоволеності своїм здоров'ям загалом: серед українських респондентів – 51,3%, серед польських – 22,8%.

Які ж проблеми зі здоров'ям переважають у людей похилого віку? Переважна більшість українців вказують на фізичну слабкість – 61% (у польських пенсіонерів – 19,8%), проблеми з пам'яттю – 20% (серед поляків – 16%). Додамо, що 20% українців називають проблему поганого настрою та недостатньої мотивації до праці. У польських респондентів дані проблеми проявляються відповідно лише у 5,7% та 7,0%. Пояснити такі показники можна тим, що досить часто, після виходу на пенсію, люди похилого віку залишаються наодинці зі своїми проблемами і хворобами. Існують різні передумови для погіршення стану здоров'я після виходу на пенсію, проте найважливішою з них є – втрата соціального середовища, яке стимулює людину мати гарний вигляд, і піклуватися про своє здоров'я. До того ж, як відомо, людина – істота соціальна, і депривація (позбавлення) в спілкуванні має негативні наслідки.

Характеристики стану здоров'я стосувалися і питань щодо наявності хвороб, інвалідності, потреби у допомозі. У процесі дослідження з'ясовано, що найчастіше (декілька разів на рік) респонденти в Україні користуються послугами амбулаторії та сімейного лікаря; рідше – послугами швидкої допомоги, діагностичними процедурами, перебуванням у лікарні; рідко роблять контрольно-діагностичні процедури та користуються реабілітаційними послугами (від 8 до 22% ніколи не скористалися переліченими послугами, а санаторно-лікувальні заклади не відвідувало 23% українських респондентів). Люди похилого віку з Польщі теж зазначають, що рідко користаються послугами реабілітації, швидкої допомоги, геріатричної клініки. Але частіше послуговуються можливостями зробити діагностичне обстеження та зустрічаються з сімейними лікарями.

Як же оцінюють респонденти з обох країн доступність та якість наданих їм медичних послуг у сфері охорони здоров'я? Узагальнені відповіді на це питання представлені на рис. 1.

Важливо, що показники діаграм на рис. 1 свідчать про те, що в обох країнах респонденти оцінюють якість послуг у сфері охорони здоров'я переважно характеристикою «позитивно» та «нейтрально». Переважно

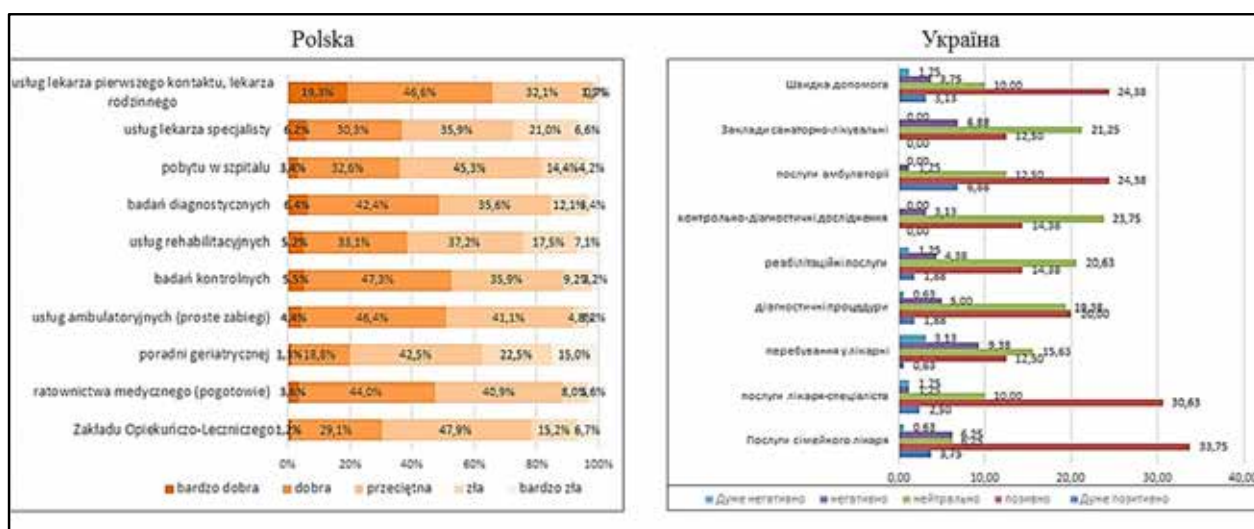

Рис. 1. Оцінка якості отриманих медичних послуг у сфері охорони здоров'я

«негативно» оцінюють українські пенсіонери послуги санаторного лікування, швидкої допомоги, реабілітаційні, діагностичні процедури та «дуже негативно» – перебування у лікарні. Польські респонденти «не задовільно» оцінюють знову ж таки реабілітаційні послуги та геріатричні клініки. Як «позитивно» ними оцінюється можливість зробити контрольну діагностику, надання першої медичної допомоги і послуги сімейного лікаря.

За результатами аналізу оцінки респондентами рівня інклюзивності оздоровчих та лікувальних послуг українські громадяни називають найбільш проблемні ситуації щодо доступності послуг у такій послідовності (від найбільш доступних до менш доступних):

- лікарі мало приймають пацієнтів в один день (59%);
- непросто від сімейного лікаря отримати спрямування до спеціаліста (58%);
- складно викликати швидку допомогу/отримати невідкладну медичну допомогу (55%);
- труднощі в отриманні інформації від лікаря чи медсестри (57%);
- велика віддаль до лікарні/сімейної медицини (55%);
- довго потрібно чекати на візит лікаря (52%);
- труднощі комунікації/недостатньо рекламної інформації (45%).

Рейтинг малодоступних лікарських послуг для польських респондентів інший:

- 92% людей похилого віку вважають проблемою, коли довго потрібно чекати на візит лікаря;

- 72% – лікарі мало приймають пацієнтів в один день;
- 70% – довго чекати у черзі під кабінетом лікаря тощо.

Не менш важливим у дослідженні стало вивчення життєвих потреб людей похилого віку у культурно-освітній сфері, яка надихає і часто компенсує їх фізичні проблеми. Однією з основних форм комунікації для літніх людей, є їх участь в різноманітних культурних практиках, які виконують соціалізуючу роль, допомагають подолати найболючішу проблему цієї категорії осіб – самотність. Одночасно, представники цієї категорії населення є носіями унікального професійного та життєвого досвіду, корисного для створення культурного продукту та формування історичної пам'яті, збереження локальної самотності тощо. Щоб вивчити стан задоволеності потреб літніх людей у названих вище сферах їх активності, за допомогою опитувальника було з'ясовано, чи беруть вони участь у загальноміських культурних заходах, і результати представлені на рис. 2.

Серед причин пасивності польські респонденти називали переважно слабе здоров'я – 51% і брак фінансів – 12% (українці – 41% і 38% відповідно).

У сфері освіти маємо протилежну картину: на питання, чи продовжуєте Ви зараз навчатися, українські респонденти переважно відповіли, що не навчаються (53%), у той же час польські пенсіонери майже дзеркально протилежно стверджують, що продовжують і надалі навчатися – 52%.

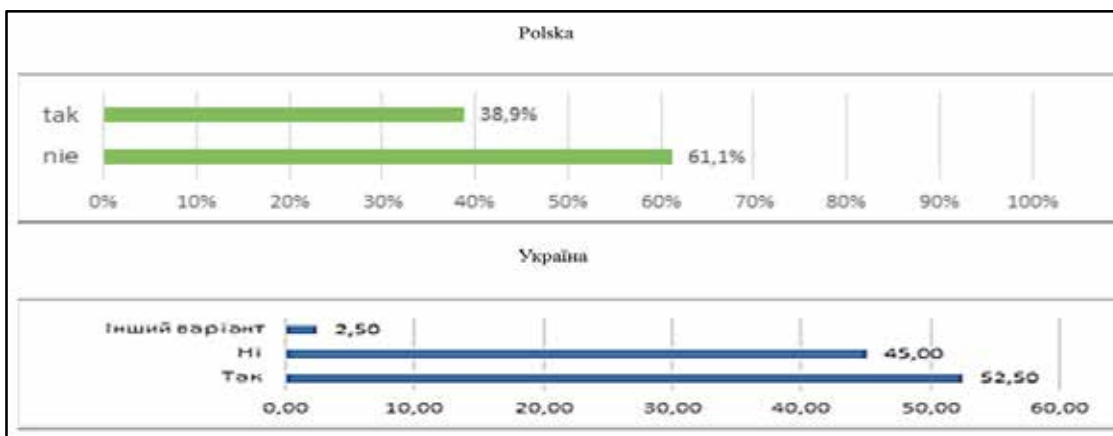

Рис. 2. Розподіл відповідей щодо участі людей похилого віку у загальноміських культурних заходах

Зважаючи на особливості освітніх потреб і цілей навчання людей похилого віку, вважаємо, що модель освітнього середовища для них необхідно створювати на основі принципів гуманістичної та неінституційної моделей освіти, оскільки метою навчання таких осіб

є не здобуття знань, умінь і навичок для професійної діяльності, а продовження власного розвитку в особистому і соціальному плані. Тому важливим було питання для респондентів літнього віку з України та Польщі: які види освіти Ви використовуєте? (рис. 3):

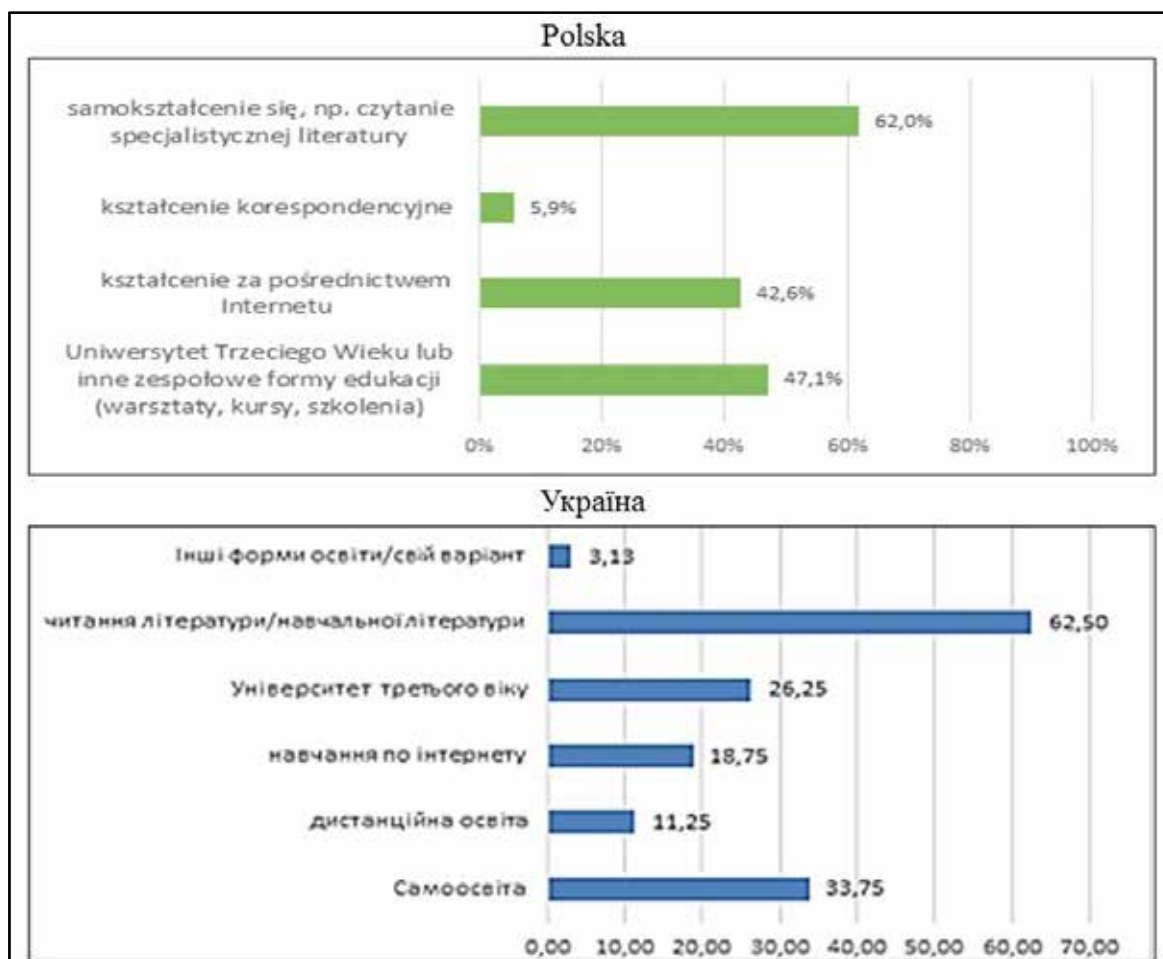

Рис. 3. Розподіл відповідей на питання, які види освіти використовуєте

За даними рис. 3. можемо стверджувати, що читанням літератури зацікавлена більша частина людей похилого віку, які прагнуть залучитися до освітнього процесу (62,5%), на другому місці знаходиться самоосвіта (33,7%), далі по рейтингу люди обирають таку соціальну послугу як Університет третього віку (26,2%). Найнижчими у ланці видів освіти, яку обирають люди похилого віку виявилися навчання по інтернету (18,75%), дистанційна освіта (11,25%) та інші форми освіти (3,1%). І польські респонденти теж переважно захоплюються читанням літератури – 62%, використовують послугу Університету третього віку (47%) і навчання по інтернету – 42%.

Вивчаючи потреби людей похилого віку в освітній сфері, зауважуємо, що багато провідних науковців вважають процес старіння людини не стільки генетично детермінованим, як визначаються способом життя особистості, який активізує ресурси подальшого розвитку та тісно пов'язаний з безперервною освітою, освітою упродовж життя; це не період часу, а тип якості життя людей загалом. Тому подальшого дослідження потребує обґрунтування взаємозв'язку якісної життєдіяльності і навчальної активності людей похилого віку.

Які ж перешкоди бачать пенсіонери обох країн для задоволення своїх життєвих потреб у відвідуванні культурних, освітніх заходів?:

- перешкоджає стан здоров'я (49% українців і 54% польських респондентів);
- не вистачає грошей, мотивації і часу (10% і 35%);
- бракує реклами і не доходить інформація про такі заходи (8% і 62%).

Попри визначенні перешкоди для людей похилого віку щодо задоволення їх життєвих потреб, ми поставили респондентам питання, а чим би вони займалися, якби у них була така можливість? І за їх відповідями констатуємо, що більшість громадян пенсійного віку у ніжинській і хелмській громаді вибрали б туристичний напрямок та екскурсії, художні, юридичні та економічні гуртки. Чимало польських респондентів займалися б із психологом, а українські пенсіонери навчалися б комп'ютерної грамотності. Одностайно люди похилого віку обох країн не хотіли б займатися фотографією (очевидно, через погіршення зору).

Активна участь осіб пенсійного віку у громадській роботі на благо територіальної гро-

мади свідчить про якість їх життєдіяльності у цілому, коли людина має час, фізичні сили, здоров'я, навички та позитивну мотивацію до суспільної діяльності. Волонтерський рух присутній у кожній цивілізації та у будь-якому суспільстві, але не у кожній країні практикується волонтерська допомога від пенсіонерів. У межах цього дослідження потреб літніх людей у суспільній сфері з'ясовано як респонденти двох держав ставляться до волонтерства і чи беруть участь у добровільній діяльності? Результати представлені на рис. 4.

Як бачимо, у Польщі майже 70% респондентів у поважному віці не беруть активної участі у діяльності на благо громади, в Україні – 54% літніх людей займаються волонтерством. Очевидно, російсько-українська війна мобілізує на добровільну допомогу і таку категорію населення. На питання, у яких організаціях Ви берете участь, люди поважного віку в обох країнах переважно вибрали відповідь «ніде не беру участі» або у релігійних організаціях: 32% осіб у Польщі і 25% осіб – в Україні, зустрічі за інтересами – 27% у пріоритетах українців та 21% поляків бере участь в організаціях/клубах друзів.

Одним із завдань соціальної роботи є нормалізація життєдіяльності літніх людей, задоволення та гармонізація їх соціальних потреб. На запитання, хто допомагає літнім людям у теперішньому житті, то на першому місці в обох країнах – це діти, потім – дружина/чоловік, на наступному місці у рейтингу помічників у Ніжинській ОТГ – це соціальний працівник (30%), у Польщі – всього 8,6% відводиться місцевому соціальному центру допомоги.

Важливим було в'яснити, як, загалом, наші респонденти оцінюють потребу у доступності окремих соціальних послуг в умовах Ніжинської ОТГ та Хелмської гміни?

Важливим було в'яснити, як, загалом, наші респонденти оцінюють потребу у доступності окремих соціальних послуг в умовах Ніжинської ОТГ та Хелмської гміни? Так з'ясовано, що літні люди потребують:

- розширення соціальних послуг – 46% українців і 51% поляків;
- розбудови комплексу будинків, хосписів, пансіонатів для літніх людей – 44% українців і 61% поляків;
- опікунські послуги (турбота, підтримка) – 34% українців і 72% поляків;

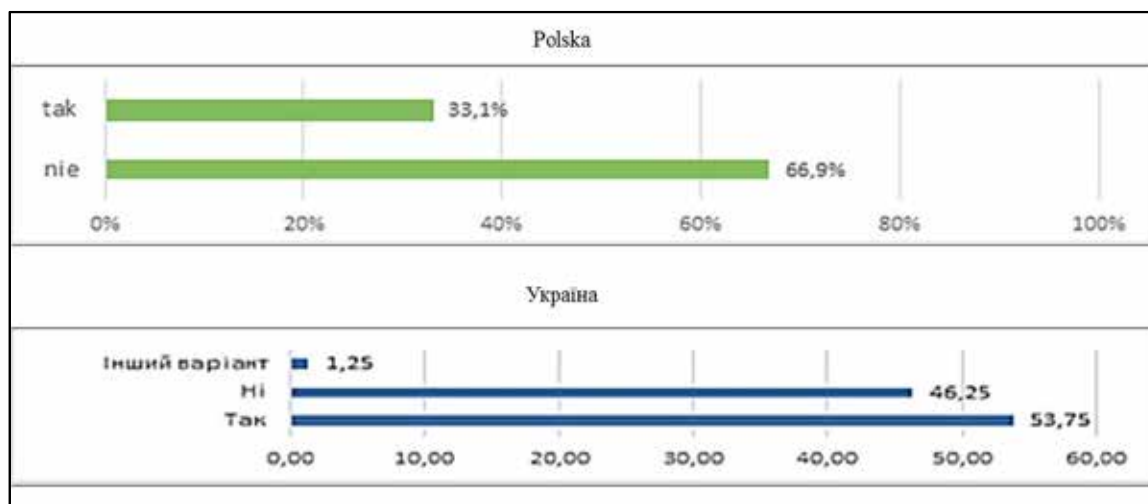

Рис. 4. Участь людей похилого віку у волонтерській діяльності

– адаптація будинків і квартир до проживання літніх та людей з інвалідністю – 23% українців і 82% поляків;

– психологічні послуги – 15% і 71% відповідно.

Люди похилого віку також давали відповідь, що жодними з перелічених послуг вони не користуються зараз (9%), на передостанньому місці за рейтингом – спеціальний транспорт (соціальне таксі) (2%) і найрідше користуються українські пенсіонери послугами психолога/психотерапевта (1%). У такій же рейтинговій послідовності і такими ж формами підтримки користуються польські громадяни похилого віку, тільки ще додатково – порівняно часто використовують послуги психолога (у минулому – 12,7% осіб, а тепер – 6,9% осіб) та соціальним транспортом користуються 4,5% осіб тепер і у минулому – 7,3%.

Виявлені за допомогою проведеного опитування літніх людей в Україні та Польщі прогалини у сфері соціального обслуговування, зазвичай, обумовлюють їхнє незадоволення життям загалом. Проте, накопичений життєвий та професійний досвід, майстерність посилюють усвідомлення власної та суспільної значимості, визначають наявність потреб у визнанні статусу, у повазі з боку оточуючих та допомагають, за певних умов, зберегти віру у власні сили, наповнити життя змістом і сенсом.

Тому важливим завданням емпіричного пошуку було в'яснити, як люди похилого віку з Ніжинської ОТГ та польської (Хелмської) гміни ставляться до власного життя, досліджу-

ючи їх вибір запропонованих у анкеті позицій щодо самооцінки життєдіяльності літніх людей. Аналіз отриманих результатів показує, що: у половини респондентів зберігається віра у свої можливості та ресурси, вони уміють знаходити спільну мову з іншими людьми з позиції свого досвіду і мудрості, свою місію українські респонденти вбачають у підтримці дітей та внуків/правнуків (32%), і 29% вказали, що мають продовжувати працювати відповідно до своїх фізичних та інших можливостей. У похилому та старшому віці розвивається ситуація соціальної самотності, яка виникає через значне звуження контактів літніх людей, їх кола спілкування та у неповноцінному задоволенні потреби спілкування. На фоні того, що самотність переживають близько 20% респондентів, 10% відчують свою безпорадність та безсилля, і лише 2% опитаних пенсіонерів з Ніжинської ОТГ вважають, що люди мають бути пасивними у поважному віці і не бачать сенсу самовдосконалюватися. Незважаючи на такі показники, жоден респондент не зазначив, що пенсіонери мають обмежені потреби у сфері освіти, культури та охорони здоров'я.

Таким чином, результати емпіричного дослідження життєвих потреб людей похилого віку в Україні та Польщі можуть бути використані для покращення соціального обслуговування цієї вікової категорії громадян обох країн шляхом розробки інноваційних моделей соціально-психологічного, медичного та лікувального, соціально-педагогічного спрямування з метою усунути обмеження життєдіяльності людей

похилого віку, підтримати їх соціальну незалежність, сприяти відновленню знань, вмінь та навичок з орієнтування у навколишньому середовищі, у сфері самообслуговування, поведінки у суспільстві; сприяти розвитку різнобічних інтересів осіб, потреб в організації дозвілля та відпочинку, активізацію участі літніх громадян у суспільному житті країни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Старіння населення у сучасному світі є глобальною демографічною проблемою, і на особистісному рівні – це процес, що об'єднує його окремі складові: біологічну; соціальну; психологічну. У віковому періоді старості особа переживає зміни в системі власного життя, оскільки, виходячи на пенсію, людина поступово припиняє трудову діяльність, змінюється її соціальний статус, що веде до порушення взаємозв'язку із соціальним середовищем, зменшення соціальних контактів, нестачу спілкування, самотність та ізоляцію від соціуму, пасивність; до того ж людина похилого віку стає більш вразливою до впливу природних факторів, погіршується її фізичне здоров'я. І, разом з тим, вивчення проблеми старіння людей похилого віку вказує на можливість і необхідність підготовки їх до змін своєї життєдіяльності, соціальної адаптації до нових умов через покращення соціального

обслуговування літніх громадян як виду соціальної діяльності державних та недержавних органів, що спрямована на вирішення існуючих проблем і потреб даної вікової категорії з метою збереження та зміцнення соціального і фізичного здоров'я, шляхом активізації діяльності соціального спрямування, сприяння в реалізації життєвих планів у саморозвитку, самопізнанні, самовдосконаленні, збереженні життєвої активності та, як результат, підвищенні якості життєдіяльності літніх людей загалом. Для напрацювання дієвих форм активізації громадян похилого віку і включення їх у життя громади, рекомендується систематично проводити дослідження комплексу життєвих потреб, вивчення стану їх задоволеності з метою розробки рекомендацій та адресних пропозицій щодо покращення соціального обслуговування літніх людей в умовах територіальної громади.

Отже, проведене емпіричне порівняльне дослідження є актуальним і важливим для подальшого наукового вивчення життєвих потреб людей похилого віку та стану їх задоволення, представлені результати значущі для практики розвитку сфери соціальної підтримки людей похилого віку та для розробки соціальних стратегій такої підтримки на регіональному рівні як в Україні, так і у Польщі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Архипова С. П. Організаційно-педагогічні аспекти надання освітніх послуг в умовах «Університету Третього Віку». *Освіта дорослих як фактор розвитку дорослої людини в умовах сучасних соціальних змін*. Черкаси, 2012. С. 12–19.
2. Грень Н. М. Міжнародні інституційні органи попередження та протидії дискримінації осіб літнього віку. *Право і суспільство*. 2020. № 6. С. 16–19.
3. Денисюк О. М., Маденова, Ю. В. Організація дозвілля людей похилого віку в громадських та державних установах. *Молодий вчений*. 2019. № 11. С. 897–902.
4. Дзюба І. В. Категорія рівня життя населення: сучасний підхід. *Статистика України*. № 1. 2004. С. 68–73.
5. Житинська М. О. Життєдіяльність людей похилого віку в Україні: реалії та перспективи. *Молодий вчений: науковий журнал*. 2015. № 2(17) Ч. 13. *Педагогічні науки*. С. 249–252.
6. Житинська М. О. Освітнє середовище для людей похилого віку: перспективи та можливості розвитку в Україні. *Соціальна робота в Україні: теорія і практика*. 2014. № 3–4. С. 12–19.
7. Калініченко Т. І. Методологічні принципи дослідження особливостей соціальної роботи з людьми похилого віку в Республіці Польща. *Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія*. 2016. № 1(7). С. 53–62.
8. Калмикова О. С. Міжнародно-правові стандарти у сфері захисту від дискримінації за ознакою віку. *Право та інновації*. 2019. № 3. С. 123–128.
9. Кіпень В. П. Люди поважного віку в Україні: потреби, цінності та взаємодія з органами влади. Вінниця : Видав. ФОП Дмитрієва С. О. 2019. 54 с.
10. Кухта М. П. Соціальний потенціал людей старшого віку в Україні: монографія. Київ : КНУКіМ, 2018. 304 с.
11. Малярчук Н. Концепція активного старіння як основа соціальної політики та соціальної роботи з літніми людьми в Республіці Польща. *Ввічливість. Humanitas*, 2022. № 5. С. 41–48.
12. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: Закон України від 14.04.2022 № 2193-IX / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> (дата звернення: 22.06.2022).

13. Стратегія державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2022 року. Розпорядження КМУ від 11 січня 2018 р. № 10-р. URL: <http://amnu.gov.ua/aktualni-problemy-zdorov-ya-ta-ohorony-zdorov-ya-u-iii-tysyacholitti/>
14. Ушакова І. М. Геронтопсихологія : підручник. Харків : НУЦЗУ, 2014. 236 с.
15. Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za 2021 r. Warszawa, 2022. 582 с. URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-o-sytuacji-osob-starszych-w-polsce-za-2021-r13>
16. Political Declaration and Madrid International Plan of Action of Ageing. Madrid. Spain. 8–12 April, 2002. URL: https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/Madrid_plan.pdf
17. Realizacja rządowych programów na rzecz aktywności społecznej osób starszych: Informacja o wynikach kontroli. Departament pracy, spraw społecznych i rodziny. Warszawa, 2019. 84 с. URL: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,21376,vp,24016.pdf>

REFERENCES:

1. Arkhypova S. P. Orhanizatsiino-pedahohichni aspekty nadання osvity v umovakh «Universytetu Tretoho Viku» [Organizational and pedagogical aspects of providing educational services in the conditions of the "University of the Third Age"]. *Osvita doroslykh yak faktor rozvytku dorosloi liudyny v umovakh suchasnykh sotsialnykh zmin*. Cherkasy, 2012. S. 12–19. [in Ukrainian].
2. Hren N. M. Mizhnarodni instytutsiini orhany poperedzhennia ta protydivi dyskryminatsii osib litnoho viku [International institutional bodies for preventing and combating discrimination against the elderly]. *Pravo i suspiilstvo*. 2020. № 6. S. 16–19.
3. Denysiuk O. M., Madenova, Yu. V. Orhanizatsiia dozvillia liudei pokhyloho viku v hromadskykh ta derzhavnykh ustanovakh [Organization of leisure time for the elderly in public and state institutions]. *Molodyi vchenyi*. 2019. № 11. S. 897–902. [in Ukrainian].
4. Dziuba I. V. Katehoriia rivnia zhyttia naseleennia: suchasnyi pidkhid [The category of the standard of living of the population: a modern approach]. *Statystyka Ukrainy*. №1. 2004. S. 68–73. [in Ukrainian].
5. Zhytynska M. O. Zhyttiediialnist liudei pokhyloho viku v Ukraini: realii ta perspektyvy [Life activities of the elderly in Ukraine: realities and prospects]. *Molodyi vchenyi*. 2015. № 2(17) Ch. 13 *Pedahohichni nauky*. S. 249–252. [in Ukrainian].
6. Zhytynska M. O. Osvitnie seredovyshe dlia liudei pokhyloho viku: perspektyvy ta mozhlyvosti rozvytku v Ukraini [Educational environment for the elderly: prospects and opportunities for development in Ukraine]. *Sotsialna robota v Ukraini: teoriia i praktyka*. 2014. № 3–4. S. 12–19. [in Ukrainian].
7. Kalinichenko T. I. Metodohichni pryntsyipy doslidzhennia osoblyvostei sotsialnoi roboty z liudmy pokhyloho viku v Respublitsi Polshcha [Methodological principles of research on the peculiarities of social work with the elderly in the Republic of Poland]. *Problemy sotsialnoi roboty: filozofia, psykholohiia, sotsiolohiia*. 2016. № 1(7). S. 53–62. [in Ukrainian].
8. Kalmykova O. S. Mizhnarodno-pravovi standarty u sferi zakhystu vid dyskryminatsii za oznakoiu viku [International legal standards in the field of protection against age discrimination]. *Pravo ta innovatsii*. 2019. № 3. S. 123–128. [in Ukrainian].
9. Kipen V. P. Liudy povazhnogo viku v Ukraini: potreby, tsinnosti ta vzaiemodiia z orhanamy vlady [Elderly people in Ukraine: needs, values and interaction with authorities]. Vynnytsia : Vydav. FOP Dmytriieva S. O. 2019. 54 s. [in Ukrainian].
10. Kukhta M. P. Sotsialnyi potentsial liudei starshoho viku v Ukraini [Social potential of older people in Ukraine]: monohrafiia. Kyiv : KNUKiM, 2018. 304 s. [in Ukrainian].
11. Maliarchuk N. Kontsepsiia aktyvnoho starinnia yak osnova sotsialnoi polityky ta sotsialnoi roboty z litnymy liudmy v Respublitsi Polshcha [The concept of active aging as the basis of social policy and social work with the elderly in the Republic of Poland]. *Vvichlyvist. Humanitas*. 2022. № 5. S. 41–48. [in Ukrainian].
12. Pro vnesennia zmin do deiakyykh zakoniv Ukrainy shchodo nadання sotsialnykh posluh u razi vvvedennia nadzvychainoho abo voiennoho stanu v Ukraini abo okremykh yii mistsevostiakh: Zakon Ukrainy vid 14.04.2022 № 2193-IX / Verkhovna Rada Ukrainy. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text> [in Ukrainian].
13. Stratehiia derzhavnoi polityky z pytan zdorovoho ta aktyvnoho dovhollittia naseleennia na period do 2022 roku. Rozporiadzhennia KМУ vid 11 sichnia 2018 r. № 10-r. Retrieved from <http://amnu.gov.ua/aktualni-problemy-zdorov-ya-ta-ohorony-zdorov-ya-u-iii-tysyacholitti/> [in Ukrainian].
14. Ushakova I.M. Herontopsykholohiia [Gerontopsychology] : pidruchnyk. Kharkiv : NUTsZU, 2014. 236 s. [in Ukrainian].
15. Informacja o sytuacji osób starszych w Polsce za 2021 r. Warszawa, 2022. 582 с. URL: <https://www.gov.pl/web/rodzina/informacja-o-sytuacji-osob-starszych-w-polsce-za-2021-r13> [in Poland].
16. Political Declaration and Madrid International Plan of Action of Ageing. Madrid. Spain. 8–12 April, 2002. URL: https://www.un.org/en/events/pastevents/pdfs/Madrid_plan.pdf [in English].
17. Realizacja rządowych programów na rzecz aktywności społecznej osób starszych: Informacja o wynikach kontroli. Departament pracy, spraw społecznych i rodziny. Warszawa, 2019. 84 с. URL: <https://www.nik.gov.pl/plik/id,21376,vp,24016.pdf> [in Poland].